

Visszaemlékezés a régi Debrecenre

Városrészek, telepek, utcák

Akkor kértél vóút körül Debrecē, semmiféle telep nē vette körül. Csak az érdeji útō vóutak meg a nyaralóg, de ott a kērtgebe nem lakot senki sehúse. Az árpátíteri templom akkor ípült, emezek megvóutak — a kosútuccaji, a szécsényi-uccaji csonkatemplom, annak a tetejét lelökte a szél. A spitáj-templom¹ is megvóut. Emezek az ípületek, mán templomok, nyilastelepi, homokkērti, meg ot kint a kērtgebe kisőyb lettek. A bēllegelő bē vóut egészen. Kilencvennyóudzba csinálták a vagongyárat. Aszt a riszt úty hitták: Epreskērt, meg úty híjják ma is. A sorompóy ot vóut. Mindenücs csördalegelőy vóut arra ki. Mājd, ahogy elíri az Ungvári-kērtet a létaji útfélen, emērrre bējjep, Kosút-kērtnek nevesztik. Az mind Gerébinéjé vóut az a főūd. Ahun a Kosút-kērt-szőülőy van, abba is egy risze Gerébi-telep. A másik risze amārra a sintérhász fele van, az ics Gerébi-telep. A Téglavetőybe, ērrőy a mátaji-útfélē hét cigámputrik vóut. Csak Balognak vóut ety fennállóy háza.² Odafent, a többinek mint főütkunyhóyja vóut. Mos tessik megnizni, nē jalu asz, ha³ városrisz! A Homokkērdbe imitt-amot lakott egy-egy vasútas. Mekkértek akkor a városon! Ojan kerek vóut a város, mint egy álma. Most ot vam még a Téglavetőynél a Szalaji-telep, a Cájzlingēr-telep. Ot van a ki az isten doktor . . . Hatvan-uccá vóut a háza . . . ige, Szotyori Naty Kálmán telep.³ Az a Nyilas telep? A kosútuccaji templom hátameget lakott az öreg Nyilas István, a mindig gatyaszárba járt, annak ot vóut a főüggye oszt arrúl nevesztik ēl. Nem jóyl van . . .⁴ Halasi telep. Annak Sípos vóut az ípa. Ottan, ērrül a Pircsi úton ahogy megyün bálkész felőy, ot vóut az az örek tanya, most is megvan. Emērrül esett a vasút meg a Pircsi-út köszt a sógorának a főüggye, a még most is úgy van. Vannak szóyloők ics benne, annak a Hērmannak, aki Tulogdíjé vóut, annak is vóut egy darab benne. Am másik meg emērrre, bējjep, közelebb a kathóulikusz templō fele, am meg Emeriké vóut egy darap főūd. Azír hitták Nagy József telepnek, amaszt meg Emerik-telepnek. Áyt megyē lefele a vágóyhídnál a Bihari-telep. Biharijé vóut a. A sorompóyn keresztülmegyem, minygyán ot van ety körcsma. Abba a házba lakod Bihari. Naty hízlalóyja vóut annak. Az osztotta ēl. Amārra meg osztá jóm megint a Volofka-telep. Volofka püspöknek a risze vóut. Ot megyen el a Monostórpáji-útfélen. A Nyúlason nē vóut ety hás se. Tavasszāl, mikor a mezőyik kibúttak, a fuharosoknak legēlt a lovok egészen ki a Futtatóy⁵ árkájig. Az meg ot mēllette a Futtatóy vóut. Am mek⁶ csördalegelőy vóut egészē, le a macsi fojóyig,⁷ ahum ment el a rigi őrszágút.

Nagyot ípült a város! Monygyuk, számōlhatunk ojan ötven évet, azóyta változott el ennyire. A Csicsogóynál, a Csapóy-uccádnál ot vóut ezelőyütt a zsig-

¹ Ispotályi templom.

² Rendes, a föld felett épített háza.

³ Gondolkozjak rajta, mert nehezen jut eszébe.

⁴ Sorba, földrajzi sorrendbe akarja szedni az egyes várócsrészeket, azért igazítja ki magát.

⁵ Régi lóversenyter.

⁶ Ti. a Nyulas másik része.

⁷ Zelemér-érig. (A Zelemér Józsa, ill. a Kismacs felől folyik a Nyulas felé és a kanálisba ömlik.)

vásár is. Ott is van most két templom: a csicsogóybeli,⁸ meg a görökkatolyikus. Ott vóút az embérvásár,⁹ meg a barōvásár is. Még ot vóút csak a kutya világ! Vóút ot vagy nity kocsmá akōrūl. Ott osztám ment a pájinka, meg az ivás, akkor osztá járt a kasza, kapa! Megájjun mán! Kutya banda vóútak ezek a fuharosok, kivált a sámsomiják,¹⁰ azok verekettek lektöbbit. A tajigások ot vóútak, ahun a demke van. A dobozi temetőü nē vóút ott. Vóút ott ety ki az istennek is hitták, ety fellábú embēr, Csonka nevű, annak vóút oda ety főütkunyhóü ípitve, vóút annag disztóüja mek tehene is. Azok a paloták nē vóútak még meg. A pijac legelēbb ot vóút a főütéren.¹¹ Mekkezddőüdött az elsőü takarékpészttár előüt, oszt nyúlt lefele a Szentannára.¹² Ot vóútak ijeny tyúk meg gyümdőücsfélük, a másik pijac meg a Simōfi-uccán. Még az a két naty sōr ház nē vóüd, gömbőüj fák vóútak élvagdálva, kihegyezve, osztán avval aszfaltoszták ki az uccát.¹³ Ott árútták megint a tejet, túróüt, ot vóútak a mézsárszékek. Az óyszer, úgy nevesztük, ot vóút a Hatvan-ucca-vigen. Ot vóút az a mázsaház is. Vóút ot nagy asztal őszepakōlva, lábakkal állátva, ezek a búrszujok szalonnákat, húsokat, kölbászt, kivált úgy aratás előüt vittük, oszt atták él. Akkor oüā jóü világ vóút. A Pircsi sor ahun a demke van, a Koptalōcúnál. A Rakofszki-ucca meg ott a Nyóüchász-szilem megvóút. Ezem belül a Csillag-ucca, a Pacsirta-ucca az is megvóút, a Kégyóü ucca az is megvóút. Amárrūl túlnen a templomon a Csapóü-uccán túlnen ot vóút a szilen az Apafi-ucca, áütán ez a Homok, áütán a Kút-ucca. Ezek mind megvannak ma is. Oüttá léjjeb vóút a Hatvan-ucca.

A falusiak és a Hatvan-utca

A Natytemplomnál vóút két falusi ember, oszt kérte,¹⁴ valami nagyvásár hoty hum, mēre van.

— Itt a Hatvan-uccám mennyenek vüigig, elirik a Tizēhárō-várostit, ot keresztülmennnek, ott a vásár. (Azon a soron, nem is tudom . . . igē, Szepességi-uccán kupleráj van ottan tizēhárom is, azír vóút tizēhárē város.)

Azok meg monygyák:

— Hállot komám,¹⁵ hatvan uccám mennyün keresztü, mek tizēhárō várostiton? Mennyük af fenē, egye meg af fenē aszt a vásárt! Gyere, fördüjünk, mennyünk vissza!

Ütcák, régiségek

A nagyvásár ot vóút a Szécsényi-ucca vüigin, meg ütt a Hatvan-uccán; árútták a szekereket, meg mindēfélit, meg amárrūl a Szécsényi-ucca vüigin a téren a mestereknek vóút a hējje: suszterek mek szüjgyártóük, szürszabóük. A Tímár-ucca ma is megvan. A többi mesteremberekrōl is vā valamejük ucca élnevezve. Az Ērsēbet-ucca is megvóút mán.

⁸ Árpád-téri.

⁹ Másként: cselédpiac: ahol a gazdasági munkásokat fogadták meg nap-számra.

¹⁰ Hajdúsámsoniak.

¹¹ A Kálvin-tér Nagytemplom előtti részén.

¹² Szent Anna-utcára.

¹³ Tréfás célzattal mondja így.

¹⁴ Kérdezte.

¹⁵ Férfiismerős barátságos megszólítása.

Na, a püspöki palota! Ot van az az emlíktábla, ahun az az iszalak kinöűtt, oszt fél van kerítve. Nem tudom én, miféle püspök vitatkozott ety kathóulikus pappál. A kathóulikus pap asz' monta:

— Mit kilóúttok? Úty se lessz ebből semmi, a ti vallásotogból!

Hát oszt asz monygya (ot vóút egy iszalag)

— Mikor ebből ety fa lessz,akkör lessz a ti vallásotogból valami.

Asz' tártálmazza is az emlíkirat¹⁶. Azír gondótták úty, hogy azír nőűt meg, mer a református vallás is ojan nagy led Debrecembe. Ot meg ety kis alacső ház vóút csak. Egy ablak vóút a vigin, amárrép féjjeb lakod benne a püspök.

Aszt a riszt azír hitták fűvészkértnek, mer ot vóút a kolégijomi fűvészkert. Ottam még nád is tērmett. Mék tán a Natytemplom háta megett is megván az a bokör nád, nem tudom, mék szobörnnek a háta megett.

Debrecen város nevének eredete

Rigen a neve tán nem isz Debrecē let vóúna. Döbrögi nevű juhásznak a nyája ot vóút valahun a Péterfiján, ěrrül nevesztik ěl. Előűb vóúd Döbröcen, na oszt óútá led Debrecen. Csupa lápos, rítes vóút. A mostani Hatvan-ucca hējjin a Natytemplom mēllett a rucák mek szárcsák köűttök.

A zeleméri tengerszem

Ot van a Báltazar főűgyibe¹⁷ a Csonkatoronnál¹⁸ ety főrrás. Mēllette vóút a Kiráj Miháj bácsi főűgye. Lējjeb lapos vóút a, kaszáló. Vasfazikra kötelet kötöttünk, kettőűt is összekötöttünk, összetóúttunk, mékse írte el a fenekit. A mindig dúrta, vērte kifele a vized, de ha a Nap kisütöt min most, hoty süit huszadmagával,¹⁹ abba mindik kristájtisza víz vóút ojú, hogy nem állotta mek kacagás nélkül, ojú hideg vóút. Ot vā lefőjva a tenger, aki Debrecend boritotta.

Debreceni kútfúrások, mélyfúrások

Hállottam, hogy ott a Natytemplom előűt két és fél ěvik kilóúttak a kút-fúrással. Nem tudom pontoső, hoty kétezēr há száz méterre vóút má lent az a méjsig, oszt valami küsziklába beleszakatt a fúrúja. A mérnök kilóúdot véle ety fél esztendejig, nemhogy lement vóúna írte! A mérnök mekhibáddzot, megzavarodott. Jött abból ki mindēféle színű főűd, veres, kik, mek fejír, vóút ojú, hogy májd ojú zőűd vóút, mint ez a krumpli. (Mutatja a közeli krumplitövet.) Még ojam moszat is jutot fél, mintha a hásztetőűrül amēkē vín nád van, arrólj jő le a moha.

— Na, — monták — mán átalfúrja a főűdet, mēr hozza a másik világi náttetőűrül a mohát!

A Kosút-ucca vigin, ahun a templō van, ott is próúbálgatták két eszten-dejig. Az is valami küsziklába akatt.

Azom beszűt a kupaktandács, hogy ot fúrjanak a Dépóútnál, a Csonkatoronnál, ahű van a Báltazárnak a tanyája. Az a víz bisztoson ělláttya Deb-

¹⁶ A nevezetes liceumbokron levő emlíktábla.

¹⁷ Baltazar Dezső református püspök.

¹⁸ A zeleméri templomromnál.

¹⁹ Utalás az akkori igen nagy forróságra.

recent. Az a! Még a torony is benne úszot volna a vízbe!²⁰ Így osztán nē vóút kurázsi.²¹ Annak is jój juknak kellett lenni, hogy annyi víz beletért!

A se vóúd bolon csizsmadija inas, aki rá tudod bukkanni a hőűförrásra! Mirül tapasztálta asz, hogy egyenesen odafürt, ahun az a hőűförrásvíz fejjön? Hát az is biztoson ety kétkrájcaros iskoláirkába nem tutta vóuna beleírni a tudományát!²²

Lóvasút

Ém mikör bejöttem kilencvennyóudzba, erre a Hatvan-uccán, a Barōvásártérik szalatt a lúvasút, a szinaevőű mozdonyyál.²³ Átán emerre a Kosút-uccá lefele a Vágóyhídüg. Mer ez a híd²⁴ nē vóút még akkör meg. Ot vóút nekik az istálóyjok, errőül a híd ahoty fekszik a vasúton. Ot vóút a „mozdonyoknak” az istálóyjok, ott abrakóltak. Amarra túlnen a vasúton is vóúd, de a sínnye a vasúton nem ment keresztül. Ot vóút túlnen egy lú, aki megvárta a másikat míg jön, osztán önnen ű vitte tovább. Mán a Nagyérdőűre megvóút az a kizs gép, aki megvam ma is. A hórta a Nagyérdőűre az embereket. Eggyik jött, a másik ment. Csak egy óúdálba járt. Most is, ahogy a villany mekhibált,²⁵ a húzogatta kifele a vendégeket, a kis cérnatekerőű mozdony.²⁶ A lúvasútnál dudáltak, ennél mek csengettek. Mán én akkör lovasrendőűr vóútam. Mentűn kifele a barōvásártérre. Vóút ety Szalaji nevű, meg ecs Csapóű nevű. Időűsek vóútak mind a ketten, ezek vóútak a kocsisok. Mentűn kifele a barōvásárba. Félszóűlotam ec cifrát hozzá, mán, akkör minygyán káronkodott az öreg:

— Mír nē fér meg, mír baszogad bennünket?

Montuk osztám:

— Be vā fűtve jóul, láccik, hogy maga a fűtőű!

Röhöktik oszt. Sok lovat élnyűtt az, egye meg a fene! Nehéznek nem nehéz, de mindik trabba kellett nekik menni azon a sínen.

A villanyos és a villanyvilágítás

Kilencszászhadba gyalútták az élsőű oszlopát a villamosnak. Két évik kizsűlt. Körűbelűl kilencszászhéde indútt meg a villamos. Csak úgy bámulta mindenki! Ott a natyhídon az állomásnál fekszik a hídő félfele beton kanálizsba ijē három micsoda, ni, hászoros kábéldrőűt, aki jöm be a vározsba. Onnan kapja osztá szana-szíjjel az áramot. Azóuta vā villanyvilágítás. Azelőűcs csag gázvilágítás vóút, aki most is megvā, ha vam mán.²⁷

Amikör mām be let vezetve, hács csináltak egy nagy bált a Bika²⁸ dísz-térmibe. Oda bevezették. Gál Eleknek odajött ety tüzezs gépje,²⁹ osztám beállították a dinamóűt, asz hájtotta a dinamóűt. A naty terembe fél vóút állítva nyóűc ívlámpa, mek szásztiz ezek a kis körtíllámpák. Körűl vóút húzva a sínóűr, mindē fél vóút szerélve, akkor azoknak az uraknak meg búrszujoknak a családgyok

²⁰ Lásd a zeleméri tengersizemről mondottakat.

²¹ Bátorság.

²² Tréfás jellemzés a nagy tudású emberről.

²³ Tréfás célzás a lóvasutat húzó lovakra.

²⁴ A jelenlegi beresényiutcai közúti híd.

²⁵ Meghibázott, tönkrement (a második világháborúban).

²⁶ Kis vicinális vonat mozdonyja.

²⁷ A debreceni gázvezetékek háborús sérüléseit ekkor még nem javították ki.

²⁸ Arany Bika szálló.

²⁹ Gőzgép, lokomobil.

azok ültek be, nem mentek oda kis valamik. Csakhogy amikor osztán éjött az este, Magyar vóút még itt a cigány, az első bandás, am már ot várta. Vóút Gancéktul egy Lábél nevű mérnök.³⁰ Annak az intisire Magyar rázendített, ű meg meksavárta a kapcsolóút, vakítóú finy lett a terembe, az a sok isten apróú lámpa meg az a nyóúc ílámpa! Nem mértek mék fél se nízni rá. Hőú, az a naty taps, ami ot vóút!

A debreceniek beszédmódja

A mostani tájszóláshoz, ezelőütt ötven évvel ha emlékeznek rá ezek a mostani civis parasztok, maga, mek kendnek szólította az embert, mekszólította vaty tudom is ém miféle beszídet kezd, annyira jár most hozzá, mint az ég a főúthöz. Az a tulajdonkippeni valóságos sült paraszt, az igen!

— Hát, hájja pógármester — asz monygya — én nem nízem asztat jóú-nak, hogy evvel az érdoúvel asz csinájják!

— Hát mi csinájjunk véle Jánozs gazda?

— Hát én asztat mondom már — asz monygya — őússzél, mikőr beszorúl a jóúszág a Hortobágyrúl, hát had mennyik oda, hagy járja ott az érdoúút, ne at tél egye meg!

— Jóú vam, májd élmegyek a tanácsát megbeszólni. Meg élmegyek Jánozs gazdánál, osztán csapunk egy jóú vacsorát, oszt májd ot lebeszójjuk.

Ijen társálgásokacs csináltak. Ijen oszt lektőb risze benne vóút a Dongóúba, ennek a Szélnek a fija belevette.

Viselet

Nyárba kint a mezőú mind gatyaszárba jártak. Ot Jóúnának, Jámbőr-nak, Kővezsdinek száz mek szásztiz embér kapál' tengerit. De nem ekekapáúval kapáltak. Ot minneg³¹ gatyáson, gatyaszárason kellett lenni. Nē fogatja meg ijē rossz istem putinába³² csag gatyaszárba. Minnek enni adott. Öccőr főúzetett azoknak húst ety héten. Ijen darap húst adott. (Majdnem tenyéryit mutat.) Csak pintekē vóút tiszta. Nem bírta megenni fele se, éltette. Ha az a kövir vóút, nem bánta, a kutjának élhajította. Ha jóú vóút, tette zsacskozóba, vitte haza a csalággúnak. Meg ijen kenyerek (ölnyit mutat) az a búzakenyír, hogy mék kés kellett hozzá, hogy átvágja. Meg vóútak azok a rigi szíp szúrók, mindēféle szúrók. Mentül virágosab vóút, annár ronggyosab let, mer a cérnákkal érrákták. Vóút nekem egy negyvennyóúcefórintos fakóú szúróm. Mikor élkezdet nyúnyí, lehetet vóúna bátrā rostálni véle.

A gazdáknak a csizsmájogba csizsmanadrág vóút, meg az a hosszú, mint van nekik most is, az a hosszú kabáttyok. A bēlévőú civisek nem jártak szúrbe. Ha ment a tanyára kifelé, odakintre vóút neki ojan naty, hogy elíg let vóúna nekē fele. Fēllökte a szekérderekába, ha nē vóút rá szúksíg, de vitte magáúval. A hosszú-szárú tájtíkpipa meg a szájába lóúgot, mék ha a pógármester úrhoz bement is. Ijenek vóútak azok a zsiros parasztok, a zsirosfúljék.

A kik kötint a fíjúk hőrták. Az azír vóút, hogy a gatyá ne piszkolóúgygyik így előú. A fíjatáj jányoknak vóút idájig írőú ruhájok. (Bokáig mutatja.) Vóút nekik ojam buk' fél szoknya, az is ojan körcos ruha vóút. Vóút nekik ünneplőú,

³⁰ L. mérnök a Ganz gyárból.

³¹ Mindnek.

³² Hosszú nadrág.

vasárnapi ruhájok, oĵā hat-hét fodōr vōut körūl, ijen arasz szīlesek, hogy most a fodōrjajibūl mekcsinálnának nĳgy vagy öt ruhát. Most ippen ēlniszem eszt a Sz. jánt, bizony Isten, eddig irt a ruhája. (Tērden felūl mutatja.) Montam neki: egy araszt nē vāgatōl le belōūle?³³ (Mikōr tengerit hāntottunk, akkōr vōut.) Asz monygya:

— Hōū, hogy a fene egye meg, Gellēm bācsi!

Hāziipar

Nyārba, mikōr nyomtattunk, akkōr hūzgálták a būzābōul kifele aszt a szīp fehér būzaszālmákat, mikōr ki vōut hūzgálva csomōy, ēlcsipēlttik kézzel, akkor odatettek valami könnyū szēket, aho vērtik, kidōrzsōlttik, a hūlladikot kirāszták, összefonták, összekōtōttik, fēltettik a padra szárasz hējre. Vōut negyven-negyvenōt kive fēltive. Mikōr beállott a tél, akkōr levittik a házba, a sudba két-három kivīt. Nem kellett annak még vilāgbeli³⁴ se. Szegin nagyanyām mekkeszte, osz csak akatt a kezibe. Ebbōūl szālmakalapot kōtōttek. A jānyok, ha este mentūnk a fĳatalok tanyāzni,³⁵ hat-hét jū vōut valahun, egy ruhāba minneg be vōut tekerve ecs csomōy szālma beāsztatva, oszi űk fonták a szālmát. A fĳúk mek kārtyāsztak, vagy valamics csināltak. Ūtyhogy vōut nekem egy vĳn īgetnivalōy mostoha-anyām, nem is sokat csinālt a mās egyebet, mer a jānyāt ugrasztotta³⁶ ide is meg oda is. Ēn nem tanyāsztam ot vēlek, nagyanyāmnāl vōutam. Egy vĳget egy nap mekfont. Egy mēter hosszúra vōut vēve, huszonōttēl mekfont egy nap. Ūtyhogy mikōr kitavaszkodott az idōy, hāt szekērrēl vittem a nagyvāsárra. Jōttek a szālmakalap-vārrōuk, azok vettik meg. Tuggya, oĵā szīp sārga bundāt ved belō le magānak eggyik esztendōybe, mikōr neki megvōut, akkōr meg a jānyānak vett. Nem attak a pĳzibūl, csak tērvesztik: mājđ így lesz, mājđ űgy lessz. Akkōr csak nem kūtteg belōūle.

Most? Mennek a fĳatalok a kabarēt tanulni. Ot nem ette potyára³⁷ a kenyeret! A māsik mek fonta aszt a fonālnakvalōyut. Az ēn asszonyomnak most is van egy nacs csomōy fonala, mājđ a hūgānak odaaggya, osztām mekshōvi, mer annak vā shōvōy-shēke, mekshōvi zsāknak. Eggyik is jōm, meg a māsik is: aggyik mán-ety kicsit. Bānyajinak is van kerekes rokka, meg ōrsōy, de még nem szūttik meg a sok fonalat. Azok a falusi nĳpek, vaty kiszeb vārosi nĳpek nem ereszti a mek tĳlbe se kōrhēlsĳgre a dĳsztōy-hūst, meg a kōlbāszt, meg ōyda-last, mindĳ dōugoznak azok valamivēl.

Elmondta Gellēn András 75 éves földmūves 1946 nyarán. Fōljegyezte

KOVÁCS LÁSZLÓ

Szōveggyūjtemēny a kabai juhāsok nyelvēbōl

Ez a szōveg egy késōbb feldolgozandō nagyobb anyag egy-kēt rēszlete. Meggyōz arról, hogy a pāsztorszōkines még sok érdekes dolgot nyūjthat a nyelvtudomány számára. Szōvegemet hallás után kézírásal jegyeztem a Hajdū megyei Kaba kōzségben 1956 nyarán. Kaba szūlōfalum, a nyelv-jārás anyanyelv-jārásom.

³³ Gūnyos célzatū kifejezés.

³⁴ Vilāgító anyag.

³⁵ Szōrakozni.

³⁶ Hajszolta, szalajtotta.

³⁷ Hiāba, haszon nélkül.